

*Саша Мијалковић**

Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду

*Душко Башкало***

Факултет безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци

КОНФЛИКТНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ВАХАБИЈСКИХ ЗАЈЕДНИЦА НА ПОДРУЧЈУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Сажетак

Западни Балкан има историјски потврђене предиспозиције за развој радикалног исламизма, а у новије време посебно кроз вахабијске заједнице и парацемате. С тим у вези, циљ рада је анализа историје ширења вахабизма и радикалног ислама на подручју Западног Балкана и услова који су допринели стварању вахабијских заједница. Такође, циљ је да се утврди колику безбедносну претњу по Западни Балкан представљају вахабијске заједнице и који су циљеви радикалних исламиста који ове заједнице стварају и чине. Најзад, циљ је да се идентификују/мапирају зоне потенцијалних конфликта.

Кључне речи: вахабије, радикални исламизам, парацемати, политичко насиље, Западни Балкан

* Имејл-адреса: sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1179-4446>.

** Имејл-адреса: dusko.baskalo@fbn.unibl.org;
RESEARCHGATE ID: https://www.researchgate.net/profile/Sasa_Mijalkovic.

УВОД

Кроз историју, религија је често била кохезивни фактор међу друштвима и доприносила је смиривању тензија; с друге стране, неретко је подстицала сукобе и насиље (Stevanović 2022). Тако до политизовања, радикализације и злоупотребе религије најлакше долази у мултирелигијским срединама и на територијама где је и сама религиозност становништва на високом нивоу (Vukelić 2018, 52).

Управо је подручје Западног Балкана мултирелигијско, а становништво је веома привржено националном – етничком и верском идентитету. Чине га земље које су настале распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије: Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија, и Албанија. Као чланица Европске уније, Хрватска се не сматра делом овог региона, иако му географски припада (Gajić 2012, 88). Тако на Западном Балкану живе народи различите вере, нације, традиције и културе, а ове идентитетске различитости више пута су биле поводи сукоба и фактор дестабилизације.

Деведесетих година XX века на подручју Социјалистичке Федеративне Републике Југославије избио је грађански рат, којег су спонзорисали и подржали поједини центри политичке и војне моћи из Европе и НАТО, односно муслиманске државе. То није био обичан грађански рат, већ сукоб између вера (православља, католичанства и ислама) и нација (Срба, Хрвата и Бошњака). Неспорна је злоупотреба верске и националне привржености грађана ради наводног стварања националних држава, иза чега се испоставило да стоје геополитички циљеви и интереси великих сила. Из аспекта злоупотребе религије, првенствено ислама, посебно је важна 1993-ћа година, када на простор Босне и Херцеговине долазе инострани борци „муцахедини”, како би се борили на страни Бошњака. Осим најстрашнијих ратних злочина против немуслимана, они међу домицилним муслиманским становништвом почињу да шире радикални ислам и вахабизам. Слично се догодило и на Косову и Метохији 1999. године, где су идентификоване ћелије Ал Каиде.¹

Од тада, утицај радикалног ислама на Западном Балкану је све опаснији. Ризици и претње по регионалну безбедност су веће тиме што је у зонама развијеног радикалног ислама изразито

¹ О учешћу странаца у тероризму и оружаним сукобима на Космету 1999. године, опширније у: *Vlada Republike Srbije* 2003.

неразвијена економија, продужена је економско-политичка транзиција која за собом оставља све већи слој сиромашног становништва и евидентан је висок степен корупције и организованог криминала, уз злоупотребу положаја регионалних политичких моћника. Уз то, регион Западног Балкана је од 2015. године суочен са масовним међународним миграцијама, претежно муслиманског живља са подручја Сирије и Авганистана који, иако генерално у транзиту, извесно време борави у мигрантским камповима и центрима за азил. Најзад, уз помоћ „хуманитарних” организација исламских терориста, широм простора Западног Балкана успоставља се све већи број терористичких ћелија, граде се џамије, кампови за обуку „муџахедина” где борави велики број инструктора из арапских, али и из Западних земаља који уз верску индоктринацију спроводе и обуку у руковању оружјем и за извођење тактичких војних борбених операција и терористичких акција (Milošević 2018, 507).

Дакле, Западни Балкан је важно геостратешко и геополитичко подручје за глобалне силе. У контексту реализовања њихових геополитичких интереса, оно је важно и као потенцијално конфликтно подручје из аспекта изазивања и управљања кризама, управо подстицањем и злоупотребом етничке и верске различитости и екстремизма. Подручја Босне и Херцеговине и Косова и Метохије су регије са најизраженијом националном и верском нетрпељивошћу, где „може да се рачуна” на радикализацију ислама, а посебно на радикализацију вахабијских заједница.

Уз то, Западни Балкан је геостратешки битан и радикалним исламистима, који настоје да овладају овим подручјем, односно да створе исламистичку базу из које би могли да делују даље према Европи. Због великог броја муслимана на овом подручју, сматрају да ће развојем вахабијских заједница и ширењем радикалног ислама најлакше извршити радикализацију грађана.

Најзад, ваља бити опрезан и нагласити то да се данас ислам неоправдано и некритички поистовећује са фанатизмом и фундаментализмом, пре свега због великих сукоба у исламским државама, али и због великог броја терористичких аката које врше радикални исламисти. Мишљења о исламу као радикалној вери и о муслиманима као екстремистима су погрешна. Напротив, ислам је традиционална мирољубива религија; политизација и радикализација ислама – исламизам је опасан и облик је политичког насиља (Mijalković 2016, 29). Међутим, ваља нагласити и то да су

готово сви терористички напади и слични облици политичког насиља који су се током последње три и по деценије догодили на геопростору Западног Балкана извршили радикални исламисти и вахабије (Mijalković and Čvorović 2018).

С тим у вези, у раду ће бити учињен осврт на долазак, ширење, циљеве и радикализацију ислама и вахабизма на подручју Западног Балкана, те на претње радикалног ислама и вахабизма по безбедност земаља Западног Балкана.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ЦИЉ ВАХАБИЗМА НА ПОДРУЧЈУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

„Западни Балкан је регија додира, прожимања и сукоба интереса водећих политичких, војних и економских центара моћи, детерминисаних интересима глобализма и геополитичком позиционираношћу географског простора Западног Балкана, продукованим класичном геополитичком доктрином Heartland–Rimland, у којој је регија Балкана у целини, као рубни дио Римланда, простор између центара моћи светског копна (Heartland) и зоне поморских глобалних центара моћи” (Živković 2020, 86).

Како је ово подручје на раскрсници цивилизацијских култура Истока и Запада, кроз историју је увек било на „ветрометини” њихових сукоба и интереса. Међу доминирајућим карактеристикама овог подручја су мултинационалност (Срби, Хрвати, Бошњаци, Црногорци, Македонци, Албанци) и мултирелигиозност (православље, католичанство и ислам) становништва, које су често биле покретач сукоба и немира.

Подељеност друштава по питању вере, нације, политичких и националних циљева унутар Западног Балкана, још више је изражена на међународном плану. То су велике силе често злоупотребљавале за остваривање себичних политичких циљева и интереса: западњачке државе генерално се стављају на страну католика; Русија и друге „православне” државе генерално се стављају на страну православца; Турска и друге „муслиманске” и „арапске” државе путем јавне и верске дипломатије и развојем меке моћи (економским утицајем) доприносе ширењу ислама на читавом Балкану (Sahin 2022). При томе, овом територијом традиционално доминира хришћанство, док је ислам насилно продро и агресивно се ширио међу хришћанима. Оваква сложена етничка структура и продор исламске вере у

прошлости, данас погодују ширењу вахабизма и стварању вахабијских заједница.

И иначе, као религија, али и као идеологија, ислам има тежњу да своје верске циљеве и интересе оствари и кроз одређено политичко деловање на ширем међународном пољу. У читавом свету данас је евидентна симбиоза религије, политике и државе, и не само ислама, него и других религија. По овом обрасцу, ширио се и шири се ислам и на геопростору Западног Балкана (Milošević 2018, 507).

За долазак и ширење ислама каквог данас познајемо на подручју Балкана, заслужно је Османско царство (Selimović 2014). „У средњем веку, готово све балканске, иначе хришћанске земље, захваћене продором нарастајућег и све снажнијег Османског царства, потпале су под турску власт у току XIV и XV века. Након тога, уследила је исламизација овог простора која се интезивно одвијала међу становништвом, након чега на Балкану у XX веку почиње период коначног ослобођења од вишевековне турске окупације” (Stojaković i Galijašević 2021, 249). Иако су физички отерани, Турска али и друге муслиманске земље настојале су да задрже и појачају свој утицај.² Временом, велики број исламских хуманитарних и невладиних организација из Саудијске Арабије, Катарa, Кувајта, Уједињених Арапских Емирата и Турске финансирале су ширење радикалне исламске идеологије и јачање национално-верске нетрпељивости и мржње међу становништвом Западног Балкана (Krasniqi 2021, 137).

Ислам се „најбоље примио” на подручју данашње Босне и Херцеговине, Рашке области у Републици Србији и међу Албанцима у Албанији и на Косову и Метохији. Оваква верска хетерогенеза никада није прихваћена од стране већинског хришћанског живља, и извор је националне и верске нетолеранције на Балкану. Међу варијаблама нетолеранције свакако је и ширење вахабизма.

Вахабизам као покрет заговара радикално тумачење ислама и враћање на изворно учење Курана. Сматра се да је на овај начин покренута реформа ислама у XVIII веку. На подручју Саудијске Арабије вахабизам је државно верско учење. На простору Западног Балкана припадника вахабијског покрета највише има у Босни

² Тако је састанак Евроазијског исламског савета 1995. године одржан у Сарајеву, што је први састанак који је одржан ван Турске. На тој седници Мустафа еф. Церић именован је за потпредседника Евроазијског исламског савета, чиме су створене могућности за бољу сарадњу са исламским земљама (Muhasilović 2020, 110).

и Херцеговини и у Републици Србији – у Рашкој области (тзв. Санџаку) и на Косову и Метохији. Овај верски покрет који шири радикални ислам прераста у идеологију и политички програм како би стекао већи политички утицај. На овај начин се повећава опасност од исламског радикализма, а доказ томе су конфликтна дешавања на простору Ирака, Авганистана, Либије и на подручју земаља Западног Балкана (Rmandić 2017, 393).

„За вахабије не постоји политика, али то и јесте политички став. Не признају концепте као што су капитализам, социјализам, либерализам, демократија, против су политичких партија и изласка на изборе. За вахабије постоје само две ствари које муслиман може да ради: позив на ширење вере (мисионарење) и џихад (свети рат)” (Konotar 2020, 162). Најрадикалније исламистичке групе одбацују било какав парламентаризам, суверенитет народа или нације у корист прихватања шеријата као обавезног, Божјег закона (Milošević 2012, 265). Према вахабитима, било какво друго учење или тумачење ислама осим изворног, угрожава ислам и њихову браћу и неприхватљиво је. У достизању верских циљева, у борби за ислам, спремни су да свој живот и живот других људи подреде исламу (Trifunović *et al.* 2011). Тако подржавају институционалну репресију над женама и потпуно одбацују модерност, секуларизам и демократију. То вахабите чини екстремистима, чак и према припадницима муслиманске вероисповести који не практикују вахабизам. Истовремено, вахабизам постаје прототип идеологије многих терористичких и екстремистичких организација (Iliev *et al.* 2022, 197). Додатно забрињавају процене по којима је „у последње скоро три деценије потрошено око стотину милијарди долара за ширење вахабијског покрета у неисламским земљама, а највише за изградњу исламских џамија, исламских центара, верских школа и ширење утицаја у медијима” (Konotar 2020, 162).

Целовито разумевање вахабизма на Балкану могуће је искључиво свеобухватним сагледавањем његовог развоја, кроз пет историјских фаза, од почетка османске окупације до данас. Те фазе обухватају периоде: стварања основе за његову појаву, кроз исламизацију овог простора; постепеног продора; наглог продора; његовог постепеног развоја и, на крају насилног испољавања (Stojaković i Galijašević 2021).

Први је период исламизације становништва Балкана, од османске окупације па до завршетка Првог балканског рата 1913.

године. У овој фази долази до прихватања ислама међу Бошњацима и Албанцима, што је платформа каснијег развоја вахабизма и радикалног тумачења ислама. Друга фаза ширења вахабизма траје од краја Првог балканског рата до почетка распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1992. године. Карактерише је појава одређених (радикалних) исламских организација, међу којима предњачи „Млади муслимани” и прокламовање „Исламске декларације” која ће постати идеолошка платформа за стварање Босне и Херцеговине као етнички и верски хомогене муслиманске државе на Балкану (Stojaković i Galijašević 2021).

Трећа фаза се одвијала током ратних дешавања на простору Југославије деведесетих година прошлог века. Почетком грађанског рата, у Босну и Херцеговину 1993. године па до краја рата долази око 7.000 иностраних ратника (муџахедина). Поред бројних злочина над немуслиманским живљем, они почињу да шире радикални ислам и вахабијско учење (Hamad 2007, 298). Слично се догодило и на Косову и Метохији током НАТО агресије 1999. године. На овај начин почиње радикализација домаћег муслиманског становништва највише на простору Босне и Херцеговине, а касније и на простору Косова и Метохије, Рашке области, Македоније, али и Црне Горе (Stojaković i Galijašević 2021).

Четврта фаза, континуирано се спроводи од окончања оружаних конфликта на подручју Југославије. Остајањем иностраних бораца на поменутих подручјима, вахабизам почиње агресивно да се шири. Део домаћег муслиманског становништва широм Западног Балкана прихвата ову верску идеологију и стварају се вахабијске заједнице и нелегални (пара)џемати.³ Управо је верско-политичка индоктринација од стране локалних селефија и параџемата генерисала радикализацију дела становништва (Metodieva and Zeller 2023, 2).

Пета фаза ширења вахабизма која и данас траје свакодневно се спроводи путем радикализације младих, одласком лица на инострана ратишта и стварањем нових вахабијских заједница и параџемата. Не сме се заборавити одређени допринос ширењу вахабизма и кроз миграције, које су погодиле посматрано подручје, поготово када све већи број миграната остаје на овим подручјима. На овај начин

³ Џемат је основна легитимна организациона јединица припадника муслиманске вероисповести коју, начелно, чини 100 домаћинстава. Параџемат је паралелни џемат, који званичне верске власти не признају.

отворен је пут за деловање исламских фундаменталиста и фанатика, не само на подручју Балкана, него и према земљама Европске уније.

Да тврдња по којима вахабијске заједнице и парацемати убрзо постају испоставе исламских земаља и регрутни центри за одлазак лица на инострана ратишта није производљива импровизација, доказују и подаци одређених институција.

Табела 1 - Број лица са Западног Балкана која су отишла на инострана ратишта (2012–2019)⁴

<i>Земља порекла</i>	<i>Број лица (мушкарци, жене и деца)</i>
Албанија	150
Северна Македонија	140
Црна Гора	30
БиХ	330
Србија	59
Косово и Метохија	372

Извор: Врџка 2021.

Табела 2 - Број лица који је отишао на Украјинско-руско ратиште из одређених земаља Балкана (2022–2023)⁵

<i>Земља порекла</i>	<i>Број особа</i>
Босна и Херцеговина	207
Хрватска	335
Албанија	192
Косово и Метохија (Република Србија)	191

Извор: Srpskainfo.com 2024.

Поред претње коју вахабијске заједнице представљају као регрутни центри за одлазак на инострана ратишта, отвара се и питање њиховог повратка на територије земаља Западног Балкана. Осим што се највероватније неће одређи својих, сада сигурно још радикалнијих ставова и убеђења, они имају и искуство учешћа у оружаном сукобима. Тиме имају предиспозиције за успешну радикализацију других лица, за оснивање нових или за прикључивање постојећим радикалним ћелијама, али и за насилне акције против немуслиманског живља и против уставног поретка (Fitsanakis *et al.* 2023).

⁴ Врџка 2021, 151–173. Упореди са: Azinović 2020.

⁵ Опширније: Srpskainfo.com 2024.

Табела 3 - Број лица која су се вратила из Сирије и Ирака по државама (2013–2020)

<i>Земља порекла</i>	<i>Мушкарци</i>	<i>Жене</i>	<i>Деца</i>
Албанија	30	7	8
Северна Македонија	73	1	2
Црна Гора	8	1	1
Босна и Херцеговина	56	11	27
Србија	9	1	2
Косово и Метохија	124	38	80

Извор: Regional Terrorism and Foreign Fighters 2020.

Земље Западног Балкана у посматраном периоду осудиле су 477 лица због дела тероризма и одласка на инострана ратишта. Казне затвора су различите од државе до државе. Већина ових лица ратовала су на подручју Сирије и Украјине. На подручју јужне српске покрајине, Косово и Метохија, осуђено је највише лица (124).⁶

Иначе, од почетка сиријског оружаног сукоба, АП Косово и Метохија, Босна и Херцеговина и Северна Македонија су, према броју становника, у односу на друге земље Европе имале највећу стопу мобилизације у цихадистичке терористичке организације (Shtuni 2016). Статистички подаци говоре и да је тренд враћања иностраних бораца исти, те да се око 500 лица вратило у наведене земље. Истовремено, у земље Европске уније са кумулативном популацијом од 500 милиона становника, има 1.500 повратника (Schmitt 2018). Западни Балкан је регион са највећом концентрацијом враћених иностраних бораца у Европи, а тренд враћања је непредвидив и у сталном порасту. Косово и Метохија је на врху листе, са 134 повратника на милион становника. Следи Северна Македонија са 73 лица на милион становника. Ако се зна да у Уједињеном Краљевству на милион становника има 6 повратника, а у Немачкој и Француској 4 повратника на милион становника то јасно говори о значају и претњи таласа повратника са иностраних ратишта на подручје Западног Балкана (Shtuni 2019).

Развој вахабизма није само фокусиран на територију Балкана, где је Босна и Херцеговина требало да буде прва муслиманска држава у Европи, него за циљ има даље ширење Хиљафета. Тако се оснивају и делују парацемати у многим земљама Европске уније,

⁶ Опширније: Regional Terrorism and Foreign Fighters 2023.

попут: Шведске, Швајцарске, Аустрије, Немачке, Италије, Данске, Словеније, Холандије, Велике Британије итд. Данас у Шведској нова „Арапска странка”, основана за остварење права арапског становништва, отворено заговара „мултикултурализам” и предлаже свим Швеђанима који не могу да га поднесу, да емигрирају, у чему ће им они финансијски и на сваки други начин помоћи (Рејкић 2021, 24). Ако се у тако уређеној земљи оснивају политичке партије које се боре за верске циљеве вахабизма, шта онда може да се очекује на друштвено подељеном и не тако уређеном Балкану.

Потпуно нова димензија претње је велики број миграната који је после 2015. године кренуо из правца Сирије и Авганистана ка Западној Европи, а који транзитирају преко територија земаља Западног Балкана. Познате су криминалне активности у којима су учествовали, од кријумчарења миграната, преко кријумчарења оружја, до етнички и верски мотивисаних насилних инцидената и оружаних окршаја, како између себе, тако и са националним полицијама.

Слично, велики је и број радника-имиграната. Махом су то лица из Авганистана, Пакистана, Сирије, Бангладеша, Турске, Албаније, Камеруна итд. Претежно су исламске вероисповести и све више изражавају жељу за асимилацијом и останком на овим подручјима. Није искључено да би они, у догледно време, могли да траже одређена национално-верска права, иза којих се крију циљеви велике исламске политике. Све то може да иде у правцу неке нове исламизације и ширења ислама на овим подручјима. Питање миграната и азиланата погодује ширењу вахабизма и остварењу њихових верско-идеолошких циљева.

Дакле, вахабизам као политизовани верски покрет бораца за шеријатско право велика је опасност не само по Западни Балкан, него и по међународну безбедност. Ширењем радикалног ислама кроз вахабијске заједнице стварају се исламски фундаменталисти и фанатици. Покушавајући да остваре своје верски мотивисане радикалне циљеве, они угрожавају безбедност других људи, и не само других вера, него и муслимане који нису вахабити. Посебна опасност прети младим људима који због неуређених државних система и лошег финансијског стања лако падају под утицај вахабијских вођа. Сузбијањем радикалних вахабијских заједница и парацемата превенира се исламистички радикализам и екстремизам, а тиме и тероризам. Овде, свакако, не треба пасти у замку и заблуду по

којој су сви припадници вахабијских заједница истовремено и екстремисти и терористи.

КОНФЛИКТНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ВАХАБИЈСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Долазак око 7.000 иностраних ратника (муџахедина, претежно ветерана ратова у исламским земљама) 1993. године на подручје Босне и Херцеговине је кључан за почетак ширења вахабизма и радикалног ислама на геопростору Западног Балкана. Они су донели и велику количину новца, што је допринело лакшој радикализацији домицилног, махом ратом осиромашеног и незапосленог муслиманског становништва на подручју Босне и Херцеговине, којима је плаћано да приме вахабизам. Тако вахабијске заједнице постају зоне генезе ризика по безбедност људи, држава и региона (Hamad 2007, 298).

„За муслиманско становништво словенског порекла, ислам се користио као главно средство за стварање муслиманске нације, а придошли муџахедини били су нека врста спасилаца. У армији Босне и Херцеговине је било неколико стриктних муслиманских специјалних јединица, као што су „Седма муслиманска бригада“, „Црни лавови“, „Зелене беретке“, „Зелена лига“, „Ел-муџахид“ и „Патриотска лига“. „Босански муџахедини“ били су састављени од иностраних бораца и радикалних Бошњака. Истовремено, специјална јединица „Исламски пантери“ у Градачцу састављена је искључиво од младих хоџа, којима је „вера једини мотив и стимуланс да се истраје у борби против неверника“. Наставни центар за обуку муџахедина „Муаскер“ оформљен је у Калесији” (Tanasković 2006, 68).

Иако је завршетком рата на простору Босне и Херцеговине одређени број муџахедина отишао из земље, од којих неки на Косово и Метохију, изван број њих остаје на подручју Босне и Херцеговине. Тачан број муџахедина који су остали на подручју Босне и Херцеговине немогуће је утврдити. „Још при свом доласку, они су мењали своја имена, датуме рођења и друге личне податке из најразличитијих разлога: неки да би прикрили свој прави идентитет јер су се бавили криминалним радњама, а неки да њихова родбина не би сазнала да су на ратишту у Босни и Херцеговини. Због непостојања тачних личних података муџахедина, не постоји ни валидан списак о њиховом тачном броју; али, истраживања показују да је реч о неколико хиљада „светих ратника“ (Ćurović 2018, 71).

У знак захвалности за помоћ муслиманском народу у рату, они од тадашњег корпуса бошњачких политичара за даљи живот добијају село Бочињу, где се настањује око 1.500 муџахедина. Убрзо почињу да уводе своја правила живљења и тумачења ислама, која су супротна традиционалном начину тумачења ислама локалног муслиманског становништва. Због притисака локалне власти општине Маглај и међународне заједнице, они напуштају ову локацију и одлазе у Горњу Маочу, која постаје једно од већих упоришта вахабија на подручју Балкана.⁷

Ови „интернационални дихадисти” су, вршењем екстремистичког проповедања ислама, имали значајну улогу у процесу регрутовања бораца за инострана ратишта. Наиме, новоформиране нелегалне исламске заједнице, најпре у местима Горња Маоча и Ошве, а касније и широм Босне и Херцеговине, изоловане су од легалних исламских заједница, што их чини погодним за несметано проповедање радикалног ислама. Њихове вође су истовремено и верски и идеолошки ауторитети, који имају потенцијал да индоктринирају лица за одлазак на инострана ратишта.⁸ „По проценама релевантних агенција, екстремни ислам у Босни прихвата најмање 5% укупног бошњачког становништва, док на овом простору има око 100.000 вахабија. Такође наглашава се да нису све вахабије потенцијални терористи, али да је исто тако чињеница да су сви познати терористи у Босни и Херцеговини припадници вахабијског покрета” (Galijašević 2017, 388).

Иако делују разубуђено по Западном Балкану, вахабијске заједнице су ипак јединствене у остварењу свог циља: исламизација Балкана, који мора да постане јака база за све исламисте који ће даље деловати према Европи и непријатељима ислама. Настоје да остваре „зелену трансверзалу” како би своју браћу по исламу повезали, ради заједничког деловања према заједничким непријатељима. У том смислу, формирана је осовина сарадње радикалних исламиста: Сарајево – Нови Пазар – Приштина, са крацима према Албанији,

⁷ Муџахедини на Балкану – Како су муџахедини за време и после рата у Босни и Херцеговини сурово ширили радикални ислам, доступно на: Inter magazin n.d.

⁸ Суд Босне и Херцеговине изрекао је првостепену пресуду Хусеину Боснићу – Билалу, неформалном вођи вахабија. Боснић је осуђен на седам година затвора због кривичног дела Подстицање на терористичке активности, Врбовање ради терористичких активности и Организовање терористичке групе: Klix n.d.

Црној Гори и Македонији. Повезивање се врши кроз економске, финансијске, хуманитарне, инфраструктурне, туристичке, културне, универзитетске и друге пројекте, које неретко финансирају владе муслиманских држава.⁹

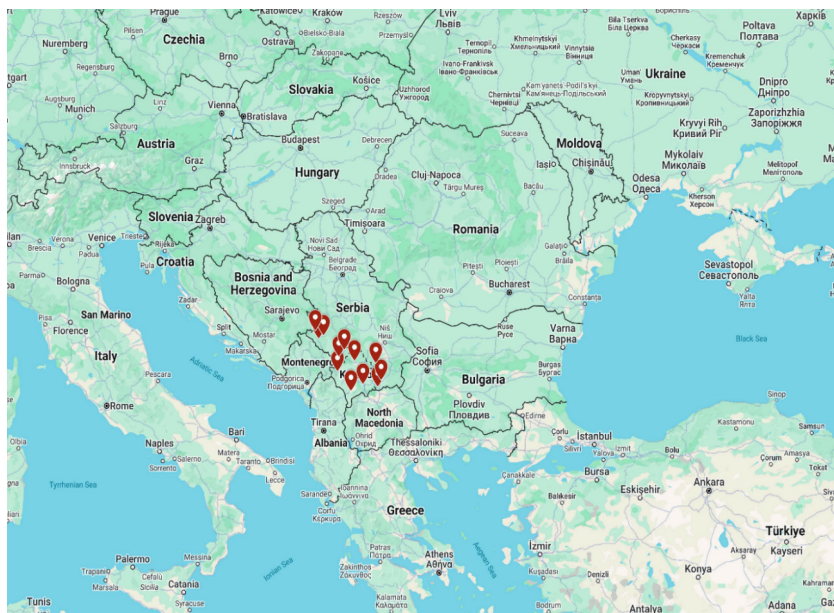
Координација активности вахабија из Босне и Херцеговине са вахабијама из региона је под надзором Назима Халиловића. Он је уједно и главни руководилац за Хаџ и Уму. Његово деловање регистровано је и у другим земљама Балкана, у којима гостује као предавач (International Crisis Group 2005). Доследност у својој идеологији обелоданио је 2010. године. Тада је ухапшен Нусрет Имамовић, вођа вахабијске заједнице у селу Горња Маоча. Село је познато као стециште вахабија из региона, али и као некадашње боравиште и садашње пребивалиште муџахедина који су после рата „заслужно стекли“ држављанство Босне и Херцеговине. Халиловић је тада јавно стао у одбрану Имамовића. Даље, „Нусрет Имамовић је верском индоктринацијом успео да наведе држављанина Србије Мевлида Јашаревића да изврши терористички напад на амбасаду САД у Сарајеву, у октобру 2011. године” (Vasović 2017, 107). Након тога, поново је ухапшен у јануару 2012. године под оптужбом власти Босне и Херцеговине да је подстрекивао на извршење терористичких аката.¹⁰ Ово потврђује утицајност локалних верских вођа (селефија) у радикализацији исламиста и у подстицању тероризма и одласка на инострана ратишта (Nesser 2018, 18–19).

Захваљујући подршци исламских земаља и одређених локалних вођа, вахабијске заједнице свакодневно успевају да повећавају број својих присталица. Сваког дана су све бројнији и радикалнији у својим ставовима. На мапама земаља Западног Балкана видљиви су распоред и локације одређених вахабијских заједница.

⁹ Један од значајнијих „спонзора” бројних пројеката исламизације је Саудијска Арабија, чије је Министарство за верска питања управо у Сарајеву изградило највећу џамију на Балкану (џамија „Краља Фахда”). Sr.wikipedia.org. 2024.

¹⁰ Опширније: ВУКА Magazin 2012.

Слика 1: Мапа вахабијских заједница на подручју Србије

Извор: Обрада аутора.

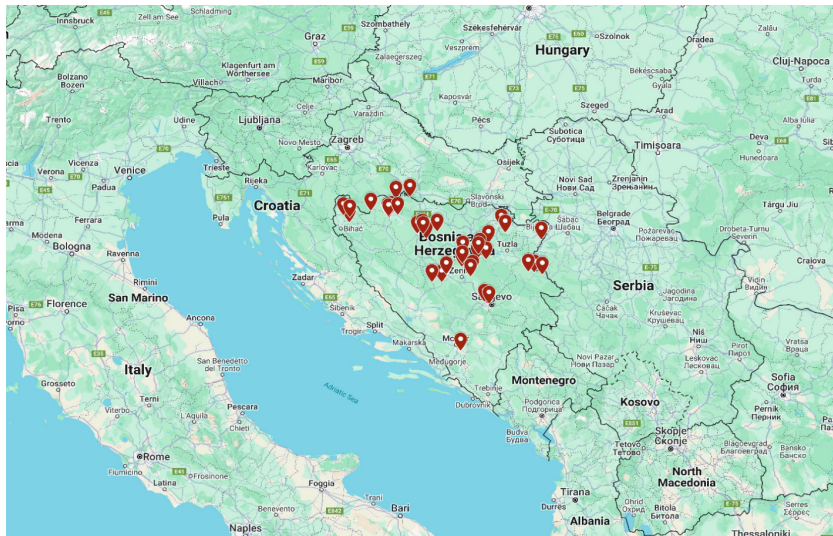
На простору Републике Србије вахабијске заједнице оформљене су у следећим местима: Медвеђа, Нови Пазар, Бујановац, Тутин, Прибој, Нова Варош, Призрен, Сјеница, Прешево, Пријеполје, Урошевац, јужни дио Косовске Митровице, Ораовица, Пећ (Baškalo 2023, 45–47).

Јасно је да су вахабијске заједнице своје поље деловања усредсредиле на подручја Косова и Метохије и Рашке области (тзв. Санџака).¹¹ Разлог је бројност муслиманског становништва у овим регијама, али и дугогодишња тежња изградње „зелене трансверзале” и боље повезаности свих вахабија на подручју Западног Балкана. Жеља да се тзв. Санџак споји са унитарном Босном и Херцеговином историјски је и идеолошко–национални циљ муслимана са ових простора. Нажалост, одређене безбедносне агенције потврђују да је подручје Аутономне Покрајине Косово и Метохија језгро исламског фундаментализма и радикализма на простору Балкана, али и

¹¹ Процењује се да у Србији постоје две значајне сепаратистичке тежње. Први је бошњачки сепаратизам (на подручју Рашке области – тзв. Санџака), а други је албански сепаратизам на подручју Косова и Метохије (Golubović *et al.* 2024, 105).

повезница транснационалног организованог криминала, тероризма и високе међународне корупције (Мијалковић и Ђиновић 2008).¹²

Слика 2: Мапа вахабијских заједница на подручју Босне и Херцеговине

Извор: Обрада аутора.

На подручју Федерације Босна и Херцеговина вахабијске заједнице се налазе у местима: Стијена, Калибунар, Бољаков Поток, Доброшевићи, Бријешче Брдо, Мала Лиса, Сокоље, Дебељаци – Дебељака (камп за обуку), Арнаути, Брезичани, Камењача, Ростово, Рујница, Каменица, Липовац, Хоџићи Село, Горња Бочиња, Горња Маоча, село Грмуша, Гостовић, Старина, Немила, Топчић Поље. На подручју Републике Српске, то су места: Дубраве, Козарац, Врбања, Новоселије, Каменица, Глогова, Хамбарине, Раковчани, Благај, Јања, Петрово, Орахова, Церска, Урије, Видорије, Чараково, Коњевић Поље, Кривидића брдо.¹³

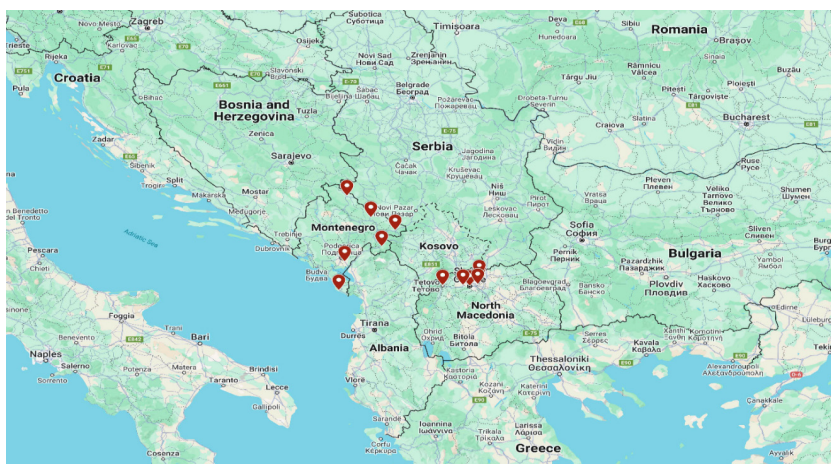
Број вахабијских заједница на простору Босне и Херцеговине ја највећи на Западном Балкану. Разлог није само тај што највећи део муслиманске популације живи управо на подручју Босне и Херцеговине, већ је то и долазак великог броја муџахедина на

¹² Крајем јуна 2024. године, припадник вахабијског покрета („свежи конвертит“) Саладин (некада Милош) Жујовић извршио је терористички напад испред амбасаде Израела у Београду, када је ранио жандарма који је обезбеђивао дипломатски објекат.

¹³ Више: Srpskainfo.com 2024.

посматрано подручје у ратном вихору деведесетих година, те њихов боравак на овом подручју по окончању ратних сукоба. Велика претња по ширење радикалног ислама на простору Босне и Херцеговине је етничко-верска нетрпељивост и мржња међу домаћим становништвом, која траје годинама, а која је продубљена ратним дешавањима. Социо-политичка криза и манифестовање политичких циљева злоупотребом верске и националне припадности становништва додатно доприноси све сложенијој безбедносној ситуацији на подручју Босне и Херцеговине.

Слика 3: Мапа вахабијских заједница на подручју Северне Македоније и Црне Горе

Извор: Обрада аутора.

На подручју Црне Горе евидентно је деловање вахабијских заједница у местима: Тузи, Бијело Поље, Плав, Пљевља, Улцињ, Рожаје. У већини ових подручја велики је број Албанаца који сматрају да су њихова права угрожена и да им је неопходна извесна аутономија на подручју Црне Горе (Stojaković i Galijašević 2021).

У Северној Македонији, вахабијске заједнице налазе се у местима: Арчиново, Липково, Матејче, Конодов, Тетово, Скопље. И у Македонији је велики број Албанаца који често изазивају немире, па чак и сукобе (најозбиљнији је био у Куманову 2015. године). Исте тежње ка аутономији одређених делова Македоније, као и у Црној Гори, фасада су у изградњи „Велике Албаније” (Stojaković i Galijašević 2021).

На свим овим подручјима, вахабијске заједнице су успешне у успостављању извесне територијалне сигурности, сагласно циљевима исламизације конкретних подручја: систем вредности, морални систем, норме понашања, верско деловање, стална међусобна комуникација и сарадња. Истовремено, успешне су и у успостављању шире координације са удаљеним центрима вахабијских заједница: осим „осовине вахабизма” која је већ поменута, евидентна је и „мрежа вахабизма” у коју су укључени Скопље, Призрен, Нови Пазар, Зеница, Улцињ итд. У свим овим местима евидентно је ширење парацемата и све већи број присталица. Ова „негативна реформа” балканског ислама последица је политизовања и радикализовања вере. Зато се екстремне вође и проповедници сматрају опасним, а парацемати безбедносно ризичним зонама Западног Балкана (Мијалковски 2011, 415–416).

У зонама утицаја вахабијских заједница се на организован и системски начин индоктринирају и регрутују нове идеолошко-верске присталице. Масовни верски обреди, скупови на којима говоре млади и образовани људи, обећавање и давање финансијске помоћи, приче о вечном животу верних слугу Алаха итд, погодни су за регрутовање, а касније и радикализацију нових „верника”. Све ово делује мотивишуће и привлачно у условима политичко-економске нестабилности, друштвено-социјалне несигурности и верско-националне нетрпељивости (Милошевић 2018, 505).

Најзад, не сме се заборавити ни то да су вахабијске заједнице у фокусу муслиманских држава, невладиних организација, међународних финансијских фондова, центара културе, медија, науке и образовања. Средине су које „широких руку” прихватају и асимилију мигранте исламске вере – потенцијалне радикалне исламисте и фундаменталисте. Своју земљу и имања која су богата шумом и водом радо продају Арапима.

ЗАКЉУЧАК

Географски и стратешки положај Западног Балкана један је од разлога зашто се вахабијске заједнице шире овим подручјем. Наводном борбом за верске слободе и права тежи се остваривању политичких циљева: најпре живот на Балкану уредити по принципима Саудијске Арабије, по шеријатском праву, уз вахабизам као државну религију, што ће бити база за потоње деловање радикалних исламиста

према Европи. Оваква стратегија деловања идеолошки је уобличена и постављена „Исламском декларацијом” Алије Изетбеговића 1970. године.

Радикални исламизам и екстремизам нису претња само земљама Западног Балкана, него су претња глобалних размера. Нажалост, због историјских догађаја ширења ислама, Западни Балкан има геостратешке предиспозиције да буде база исламиста за даље деловање широм Европе и света. Управо друштвено-политичка дезинтеграција, економско-социјална неуређеност и национално-верска нетрпељивост ширег постконфликтног подручја погодује ширењу радикалног ислама и стварању екстремиста. У томе их подржавају поједине исламске земље, чиме се проблем интернационализује. Евидентна је политизација и злоупотреба вере, што је процењено као најефикаснији вид радикализације, управо због привржености становништва вери и етничком идентитету. У томе предњаче вахабијске заједнице.

Вахабијске заједнице и парацемати који се развијају и шире после ратних сукоба деведесетих година прошлог века на простору земаља Западног Балкана зоне су потенцијалних конфликта. Пред овом претњом се не смеју затварати очи, тим пре што је доказано да је сваки терористички акт који је извршен на територији Западног Балкана извршило лице које је било вахабија или симпатизер који је присуствовао њиховим скуповима (вахабијске заједнице и парацемати као регрутни центри) или је повратник са ино-ратишта.

Дакле, тероризам и политичко насиље екстремних вахабита је потенцијално међународни/трансационални. Зато и не чуди што је велики број лица отишао на инострана ратишта да браћи муслиманима помогне у одбрани ислама, као што су то и они чинили у рату деведесетих година прошлог века на простору Босне и Херцеговине и Косова и Метохије. Повратници са ино-ратишта су претња не само по своју породицу и околину, него и по читаво друштво, државу и регион: засигурно су екстремисти који ће вероватно наставити да шире своју идеологију и убеђења, а можда и да изврше акте насиља, било на Балкану, било у Европи. Нису толерантни чак ни према муслиманима који нису вахабити.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Azinović, Vlado. 2020. "Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans". (Global Community Engagement and Resilience Fund (GCERF)).
- Baškalo, Duško. 2023. *Neuralgične tačke islamističkog radikalizma i ekstremizma na geoprostoru Zapadnog Balkana – master rad*. Kriminalističko - policijski univerzitet u Beogradu.
- Bryjka, Filip. 2021. „The involvement of Western Balkan terrorist-fighters in armed conflicts in Syria and Iraq.” *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 19 (4): 151–173.
- BUKA Magazin. 2012. „Uhapšen vođa vehabijskog pokreta Nusret Imamović.” *BUKA Magazin*. 15.02.2024. godine. <https://6yka.com/novosti/uhapsen-voda-vehabijskog-pokreta-nusret-imamovic>.
- Ćurović, K. 2018. *Učesće mudžehedina na građanskom ratu u BiH devedesetih godina dvadestog veka – master rad*. Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Fitsanakis, Joseph, Darko Trifunović, John M. Nomikos, Vasko Stamevski, and Adriana Cupcea [Fitsanakis et al.]. 2023. *Aspects of Islamic radicalization in the Balkans after the fall of communism*. New York, Berlin, Bruxelles, Chennai, Lausanne, Oxford.
- Gajić, S. Aleksandar. 2012. „Zapadni Balkan u savremenom političkom diskursu”. *Nacionalni interes* 12 (3): 83–99.
- Galijašević, Dzevad. 2017. *Epitaf za Bosnu – Bosna posle Alije i Bin Ladena*. Beograd: Filip Višnjjić.
- Golubović Marko, Rajko Petrović, i Radiša Saković. 2024. „Modeli identifikacije separatističkih težnji: praktični i teoretski pristup.” *Srpska politička misao* 85 (3): 81–124.
- Hamad, Ali. 2007. *U mreži zla – Medjunarodni terorizam i Al kaida*. Banja Luka: Glas Srpske.
- Iliev, Andrej, Aleksandar Grizev, and Aleksandar Petrovski. 2022. „Ideology of modern wahhabism.” *Security Horizons* 3 (7): 189–200.
- Intermagazin. n.d. „Mudžahedini na Balkanu – Kako su mudžahedini za vreme i posle rata u BiH surovo širili radikalni islam.” *Intermagazin*. 15. 03. 2024. godine. <http://www.intermagazin.rs/mudzahedini-na-balkanu-kako-sumudzahedini-za-vreme-i-posle-rata-u-bosni-i-hercegovini-surovo-sirili-radikalni-islam/?lang=cir>.

- International Crisis Group. 2005. "Serbia's Sandzak Still Forgotten." *Europe Report* 162: 8. <https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/2024-06/162%20Serbia%20s%20Sandzak%20Still%20Forgotten.pdf>.
- Klix. 2023. „Presuda Suda BiH: Husein Bilal Bosnić osudjen na sedam godina zatvora.” Klix, 04.04.2023. godine. <https://www.klix.ba/>.
- Konotar, Ljubiša. 2020. *Uzroci i modeli islamističkog ekstremizma i terorizma na Zapadnom Balkanu*. Univerzitet Edukons Sremska Mitrovica.
- Krasniqi, Kole. 2021. "The threat of islamic extremism in the Western Balkans for the national and international security." *Societatea de Stiinte Juridice si Administrative* 10 (2): 137–141.
- Methodieva, Asya. 2022. *Foreign Fighters and Radical Influencers: Radical Milieus in the Postwar Balkans*. New York: Routledge.
- Methodieva, Asya. and Michael C. Zeller. 2023. "Influences of Islamism Radicalization: A Configurational Analysis of Balkan Foreign Fighters in Syria." *Studies in conflict & terrorism*, 1–26.
- Mijalković, Saša, and Dragana Čvorović. 2018. "Migration, Terrorism and Possible Armed Conflicts in the Western Balkans." *Theoretical Foundation of Security & National and International Security* 2 (1): 106–110.
- Mijalković, Saša, i Radoslav Đinović. 2008. *Simbioza organizovanog kriminala, terorizma i politike na Kosovu i Metohiji kao izazov i pretnja nacionalnoj i regionalnoj bezbednosti*. Kosmet – Gordijev čvor. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Mijalković, Saša. 2016. „Izazovi identiteta u kontekstu terorističkih napada „Pariz 2015”.” *Bezbednost* 58 (1): 24–66.
- Mijalkovski, Milan. 2011. „Domet agresije selefije na neintegrisanom Balkanu.” *Vojno delo* 63 (3): 397–417.
- Milošević, M. Davor. 2018. „Islamističke terorističke organizacije na Kosovu i njihovo finansiranje.” *Vojno delo* 18 (2): 505–531.
- Milošević, Zoran. 2012. „Evropska unija i Islam.” *Srpska politička misao* 36 (2): 257–274. doi.org/10.22182/spm.3622012.12.
- Muhasilovic, Jahja. 2020. "Türkiye's Soft Power and Public Diplomacy in Bosnia-Herzegovina and Sandžak (2002 -2017)." *Union of Turkish World Municipalities (TDBB)*.
- Nesser, Petter. 2018. *Islamist Terrorism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

- Pejkić, Siniša. 2021. *Uticaj selefijskih zajednica u BiH na regrutovanje terorističkih boraca i njihov povratak- master rad*. Univerzitet u Beogradu.
- Regional Terrorism and Foreign Fighters. 2023. „Regionalna baza podataka o terorizmu i stranim borcima.” *Regional Terrorism and Foreign Fighters*, 15.10.2023. godine. <https://terorizam.detektor.ba/>.
- Rmandić, Boban. 2017. „Vehabizam i njegov prodor na Balkan.” *Vojno delo* 69 (3): 392–401.
- Sahin, Firat. 2022. “Türkiye’s Public Diplomacy and Soft Power in BiH.” https://www.academia.edu/102706485/T%C3%BCrkiyes_Public_Diplomacy_and_Soft_Power_in_BiH.
- Schmitt, Erik. 2018. “Defeated in Syria, ISIS fighters held in camps still pose a threat.” *New York Times*, January 24. <https://www.nytimes.com/2018/01/24/world/middleeast/isis-syria-militants-kurds.html>.
- Selimović, Salih. 2014. „Pojava Islama na Balkanu u srednjem veku.” *Politička revija* 14 (1): 193–205.
- Shtuni, Adrian. 2016. “Dynamics of Radicalization and Violent Extremism in Kosovo.” *United States Institute of Peace Special Report* 397. <https://www.usip.org/sites/default/files/SR397-Dynamics-of-Radicalization-and-Violent-Extremism-in-Kosovo.pdf>.
- Shtuni, Adrian. 2019. “Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications.” *Combating Terrorism Center (CTC)*, 12 (7) *U.S. Military Academy, West Point, New York*.
- Sr.wikipedia.org. 2024. „Џамија краља Фахда.“ Poslednji pristup: 15.08.2024. godine. https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Џамија_краља_Фахда.
- Srpskainfo.com. 2024. „Vehabijska naselja se šire i na teritoriji Republike Srpske.” <https://www.rtrs.tv/vijesti>, 15.03.2024. godine.
- Srpskainfo.com. 2024. „Vehabije žive u najmanje 28 naselja u Federaciji BiH”, <https://lat.rtrs.tv/>, 25.02.2024. godine.
- Srpskainfo.com. 2024. „Galijašević: broj državljana BiH koji ratuju u ukrajini je mnogo veći.” *Srpskainfo.com*. 15.03.2024. godine. <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=548255>.
- Stevanović, Nemanja. 2022. „Manipulacija verskim osjećanjima kao determinanta društvenih sukoba – studija slučaja Nigerija.” *Vojno delo* 74 (1): 16–105.
- Stojaković, Goran, i Dževad Galijašević. 2021. *Povratak kalifata*. Beograd: Filip Višnjic.
- Tanasković, Darko. 2006. *Islam i mi*. Beograd: Partenon.

- Trifunović, Darko, Goran Stojaković i Milenko Vračar. 2011. *Terorizam i vehabizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Vasović, R. Ilija. 2017. *Vehabizam kao pretnja regionalnoj bezbednosti Balkana – doktorska disertacija*. Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu.
- Vlada Republike Srbije. 2003. „Albanski terorizam i organizovani kriminal na Kosovu i Metohiji.” Beograd: Vlada Republike Srbije.
- Vukelić, Milan. 2018. *Kosovo i Metohija pod zastavom Islamske države*. Beograd: Centar za proučavanje religije i verske tolerancije.
- Živković, Milenko. 2020. *Zapadni Balkan u kontekstu odnosa centar-periferija*. Banja Luka: Geografsko društvo Republike Srpske.

Saša Mijalković*

*University of Criminal Investigation and Police Studies
in Belgrade*

Duško Baškalo**

Faculty of Security Sciences, University of Banja Luka

CONFLICT POTENTIAL OF THE WAHABIAN COMMUNITIES IN THE WESTERN BALKANS AREA

Resume

The Western Balkans have historically confirmed predispositions for the development of radical Islamism, and in recent times, especially through Wahhabi communities and parajams. In this regard, the aim of the paper is to analyze the history of the spread of Wahhabism and radical Islam in the Western Balkans and the conditions that contributed to the creation of Wahhabi communities. Also, the goal is to determine how much of a security threat the Wahhabi communities pose to the Western Balkans and what are the goals of the radical Islamists who create and commit these communities. Ultimately, the goal is to identify/map potential conflict zones.

Keywords: Wahhabis, radical Islamism, parajammats, political violence, Western Balkans

* E-mail address: sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1179-4446>.

** E-mail address: dusko.baskalo@fbn.unibl.org;
RESEARCHGATE ID: https://www.researchgate.net/profile/Sasa_Mijalkovic.

* Овај рад је примљен 30. јула 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 23. августа 2024. године.